

KS. EDWARD WALEWANDER
Katolicki Uniwersytet Lubelski

DOI: 10.17460/2017.1_2.11

KS. WINCENTY PIĘNKOWSKI (1786–1863). BISKUP LUBELSKI, PROPAGATOR SZKOLNICTWA

Kurów – dawniej miasto, obecnie osada w województwie lubelskim, w powiecie puławskim – miała szczęście do kilku wybitnych proboszczów. Jednym z nich był znany ks. Grzegorz Piramowicz, który duszpasterzował tu od 1774 do 1797 r. Jego kolejnym następcą był ks. Wincenty Pięnkowski, również bardzo zasłużony dla miejscowości i regionu. Zastąpił między innymi jako gorliwy protektor szkolnictwa. W ostatnich dziesięciu latach życia pełnił obowiązki biskupa lubelskiego. Były to czasy niezwykle trudne, zarówno dla Kościoła, jak i dla ojczyzny. Warto poznać tego wybitnego kapłana-społecznika na tle dziejów społeczno-politycznych kraju.

I. SYTUACJA KOŚCIOŁA NA ZIEMIACH POLSKICH W XIX W.

Dziejów Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich w okresie zaborów nie da się ująć w jednej formule. Współczesny badacz musi brać pod uwagę granice terytorialne zaborów, dokonać doboru właściwych kryteriów w ocenie ludzi z obszaru życia narodowego i kościelnego w tamtym czasie i uwzględnić fakt, że na płaszczyźnie diecezjalnej i parafialnej sprawami kościelnymi kierowali wówczas tylko kapłani zaakceptowani przez zaborcę¹.

¹ Z. Zieliński, *Ogólnopolska działalność metropolity Sługi Bożego Arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, „Studia Lubaczoviensia” 1983, t. 1, s. 174. Arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski wspominał w swych pamiętnikach, że w zaborze rosyjskim na porządku dziennym było *zsyłanie biskupów w głąb Rosji, albo wygnanie za granicę; nieobsadzanie stolic biskupich dziesięć, piętnaście i więcej lat z górą. [...] Biskupstwa obsadzano pralalami-intruzami, narzuconymi diecezjom i kapitułom [...]*. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętnik*, red. T. Krawczak i R. Świętek, Kraków 2010, s. 80–81.

W bezwzględnym samodzierżawiu carskim nawet ci biskupi czy administratorzy diecezji, którzy uniknęli zesłania i mogli do końca życia przebywać w swych stolicach, z trudem zaradzali najpilniejszym potrzebom religijnym na podległym im terenie. Sytuację komplikowało mocne przerzedzenie kadry duchowieństwa. O wzmocnieniu liczebnym i jakościowym kleru w czasie zaborów nie można było nawet myśleć, a bez tego nie dało się wprowadzać koniecznych form duszpasterstwa wobec wszystkich parafian.

Również na terenie diecezji lubelskiej w XIX stuleciu w zasadzie chodziło jedynie o utrzymanie *status quo* w działalności Kościoła. Zmiany personalne wśród duchowieństwa, pod wpływem władz zaborczych podejmowane często w bardzo niedogodnych okresach roku, są tego ewidentnym przykładem. Administracja kościelna była bowiem poddana twardym rygorom władz zaborczych, które nie liczyły się z dobrem wiernych. Polacy we wszystkich swych działaniach podlegali decyzjom nieprzebierających w środkach karierowiczów na służbie cara². *Jako ksiądz w zaborze rosyjskim* – pisał znany społecznik ks. Wacław Bliziński – *byłem pozbawionym wielu praw obywatelskich, m.in. bez paszportu nie było wolno mi jechać nawet do sąsiedniej parafii z posługą duchowną, jak również na odpuszcie dorocznym w Liskowie na Matkę Boską Różańcową przyjmować u siebie księży bez odpowiedniej legitymacji. Naturalnie omijało się te prawa w różny sposób, najczęściej poczęstunkiem lub łapówką daną policjantowi. [...] Dopiero po 1906/7 zelżało to prawo [...]*³.

Sytuacja Kościoła w zaborze pruskim – choć jego stosunki z władzą państwową kształtowały się tu inaczej – była nie mniej trudna. Na początku XX w. zaczęto w Poznańskim wprowadzać w życie prawa wyjątkowe wobec żywiołu polskiego. Kościół miał tutaj tyle siły, że był zwornikiem, który stępiał ich ostrze, pomagał Polakom przetrwać, zachować tożsamość narodową i religijną.

W porównaniu z Rosją i Prusami katolicka monarchia habsburska była wobec mniejszości narodowych najbardziej tolerancyjna. Osiągnięcia społeczeństwa polskiego w dziedzinie autonomii, szczególnie w drugiej połowie XIX w., pozwalały episkopatowi galicyjskiemu podejmować – w ramach zrozumiałego skądinąd lojalizmu – takie działania duszpasterskie, które Polaków ogromnie wzmacniały.

² W Radomiu jeden z dygnitarzy carskich powiesił czterech robotników tylko za to, że nie spotkał się z ich strony z „należnym szacunkiem”. W Łomży pewien kacyk nakazał spędzonej na rynek ludności klękać przed sobą. W Krasnymstawie naczelnik powiatu zmusił wszystkich mężczyzn do zgolenia wąsów. Podczas częstych egzekucji spędzano tłumy na te bolesne widowiska. W wielu wypadkach tuż przed powieszeniem traconych karano jeszcze publiczną chłostą. Ludność miejską, szlachtę i duchowieństwo zmuszano do składania carowi wiernopoddańczych adresów. Po powstaniu styczniowym warstwy wyższe, często z własnej inicjatywy, zaczęły składać carowi wyrazy „hołdu” i zapewniać go o wyrzeczeniu się wszelkich dążeń wolnościowych. Rząd carski próbował upodlić także emigrację. Od 1864 r. ogłaszał „akty łaski” w zamian za wyrażenie skruchy. Tych, którzy ulegli tej pokusie, po przybyciu do kraju czekały sądy i kary. Dopiero „amnestia” z 29 maja 1867 r. dała możliwość powrotu do Królestwa bez obawy dochodzeń sądowych, ale lokalne władze na Litwie i Rusi zawężyły zakres tego dobrodziejstwa carskiego. M. Kukiel, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 1: 1864–1914, Londyn 1984, s. 15.

³ W. Bliziński, *Wspomnienia z mego życia i pracy*, red. G. Waliś, Kalisz 2003, s. 81.

Kościół docierał do warstw ludowych, co gdzie indziej, zwłaszcza na terenie zaboru rosyjskiego, natrafiało na rozliczne przeszkody⁴.

Inteligencja polska w zaborze austriackim żyła wówczas we własnym zamkniętym świecie. Podobnie jak pod zaborem pruskim, a w jeszcze większym stopniu pod zaborem rosyjskim, w znacznej mierze była religijnie indyferentna⁵. Wyrosła na hasłach pozytywizmu, nie rozumiała wychowawczej roli, jaką odgrywał katolicyzm wśród szerokich mas społeczności polskiej⁶.

Rozbiory Polski ukazały dobitnie, że mimo licznych i różnorodnych trudności stwarzanych Kościołowi przez zaborców katolicyzm może przetrwać w każdych warunkach, nie osłabiając w niczym swej więzi z narodem⁷. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. przez cały okres międzywojenny Kościół pretendował do roli zasadniczego czynnika państwowotwórczego⁸. Za swe aktywne zaangażowanie w budowę niepodległego państwa w czasie II wojny światowej i obu okupacji: niemieckiej i sowieckiej zapłacił wielką daninę, wyrażającą się w ogromnych stratach osobowych, zwłaszcza w szeregach polskiego duchowieństwa.

Trudne dzieje Kościoła katolickiego na ziemiach polskich pod zaborami pozwalają lepiej zrozumieć, z jakimi przeciwnościami borykał się ks. Wincenty Pieńkowski, realizując misję duszpasterską, a w ostatnich latach swego życia – biskupią.

II. ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ KS. WINCENEGO PIEŃKOWSKIEGO

Wincenty Pieńkowski urodził się 19 lipca 1786 r. we wsi Słupie⁹ koło Modliborzyc. Pochodził z rodziny szlacheckiej. Jego rodzicami byli Józef i Agnieszka

⁴ E. Walewander, *Wychowanie chrześcijańskie w nauczaniu i praktyce Kościoła katolickiego na ziemiach polskich w II połowie XIX w.*, II wyd., Lublin 1996, passim.

⁵ C. Galek, *Mysł pedagogiczna Bolesława Prusa na tle pozytywizmu polskiego*, Zamość 2005, s. 117–133.

⁶ E. Walewander, *Wychowanie chrześcijańskie...*, s. 43–231.

⁷ C. S. Bartnik, *Idea polskości*, Radom 2001, s. 37–50. Por. także: W. Janicki, *Wpływ Kościoła i chrześcijaństwa na kulturę życia społecznego w Polsce*, „Życie i Mysł” 1978, nr 10, s. 27–38.

⁸ E. Walewander, *Religijność w perspektywie dziejowej. Studia i szkice*, Lublin 1996, s. 17–22; tenże, *Pedagogia katolicka w diecezji lubelskiej 1918–1939*, Lublin 2007, s. 23–27.

⁹ *Księga metrykalna z lat 1738–1798*, Archiwum Parafialne w Modliborzycach, bez sygn., s. 221. Pierwsza niepodpisana biografia Pieńkowskiego opublikowana po jego śmierci w „Tygodniku Katolickim” (z 15 stycznia 1864 r., nr 3, s. 31) podaje jako miejsce urodzenia Wolę Modliborską, miejscowość nieznaną ani wówczas, ani obecnie. Biografowie Pieńkowskiego powielali bez zastrzeżeń tę informację. Jedynie ks. Zygmunt Zieliński, autor biogramu w *Polskim Słowniku Biograficznym*, obok podawanego miejsca urodzenia Pieńkowskiego postawił znak zapytania. Por. Z. Zieliński, *Pieńkowski Wincenty, PSB*, t. XXVI, s. 130. Niekwestionowaną podstawą do ustalenia miejsca urodzenia jest zawsze księga metrykalna, jako źródło pierwsze, a tym samym podstawowe. Teczka z aktami osobistymi W. Pieńkowskiego w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim jest bardzo uboga. Nie zawiera nic na temat pochodzenia, lat nauki i studiów oraz pracy przyszłego pasterza diecezji. Zob. *Akta dotyczące śmierci śp. Wincentego Pieńkowskiego biskupa lubelskiego*, AAL, Rep. 60 II b P 23. Najprawdopodobniej autorem pierwszego biogramu Pieńkowskiego był biskup pomocniczy lubelski Walenty Baranowski, następca Pieńkowskiego na lubelskiej stolicy biskupiej, autor reportażu na temat jego ingresu (por. przypis 16 niniejszego studium). Styl pisania pierwszego biogramu Pieńkowskiego oraz reportażu z ingresu zawiera istotne podobieństwa. Warto zaznaczyć, że Baranowski był także fundatorem epitafium

z domu Bystrzycka. Dzieciństwo spędził na dworze w Słupiu¹⁰. Kiedy miał siedem lat, został oddany do szkoły w Zamościu. Dalszą naukę kontynuował w Liceum Diecezjalnym we Lwowie¹¹. Po zdaniu matury w 1805 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Lublinie. Dnia 30 lipca 1809 r. otrzymał święcenia kapłańskie.

Zaraz po nich pracował krótko w charakterze wikariusza w Stężycy w powiecie garwolińskim u swego wuja, ks. Jowina Fryderyka Bystrzyckiego. Poparciem tego znanego astronoma króla Stanisława Augusta Poniatowskiego zawdzięczał swą dalszą karierę.

Pod koniec 1809 r. został w Lublinie wikariuszem – kaznodzieją w kolegiacie św. Michała. Powierzono mu też obowiązki promotora Bractwa Trójcy Świętej przy kaplicy na Zamku Lubelskim, a zarazem nauczyciela religii i języka niemieckiego w szkole wojewódzkiej.

Po sześciu latach pracy w Lublinie w 1815 r. został proboszczem w Kurowie w powiecie puławskim. Posługiwał tam 38 lat, aż do 1853 r., kiedy został biskupem diecezji lubelskiej. Cieszył się uznaniem i zaufaniem wiernych. Do roku 1830 utrzymywał przyjaźń z Czartoryskimi. Był częstym gościem w Puławach i długoletnim spowiednikiem tej rodziny.

W 1821 i 1826 r. brał czynny udział w organizowaniu szkolnictwa w województwie lubelskim. Otaczał szczególną opieką miejscową szkołę elementarną w Kurowie. Cały czas troszczył się o wysoki poziom nauczania. Starał się o książki i sprzęt szkolny. Na jej rzecz przekazał część parafialnej ziemi ornej. W tym okresie w kurowskiej szkole nauczano dziewięciu przedmiotów: religii, nauki moralnej, języka polskiego, arytmetyki, historii Polski i Kościoła, geografii, nauki zdrowia, kaligrafii i śpiewu. Uczęszczały do niej dzieci chłopskie, mieszczkańskie i szlacheckie; polskie i żydowskie. W 1837 r. przy szkole elementarnej założył szkołę rzemieślniczą, której celem była nie tylko nauka rzemiosła, ale przede wszystkim likwidacja analfabetyzmu wśród młodzieży. Był także jej troskliwym mecenasem. Zarówno szkoła elementarna, jak i rzemieślnicza posiadały dobrze zaopatrzoną bibliotekę. Były w niej podręczniki dla uczniów oraz książki metodyczne dla nauczycieli. Edukacja w Kurowie za czasów ks. Pieńkowskiego znajdowała duże uznanie w społeczeństwie i u władz szkolnych¹².

wystawionego w Katedrze Lubelskiej w 1876 r. Również na epitafium podano mylnie miejsce urodzenia Pieńkowskiego, tj. Wolę Modliborską.

¹⁰ W Słupiu był drewniany kościół parafialny z XVI w. pw. Wniebowzięcia NMP. Po wzniesieniu muranego kościoła w Modliborzycach siedziba parafii została przeniesiona w 1676 r. do tej miejscowości. Por. J. Brzozowski, *Kościół parafialny w Słupiu*, cz. I, „Wieści Gminne” [Modliborzycy] 2008, nr 12, s. 15–17; tenże, *Kościół parafialny w Słupiu*, cz. II, „Wieści Gminne” [Modliborzycy] 2008, nr 13, s. 30–32; D. Szulc, S. Tylus, *Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa w Modliborzycach. Architektura i problematyka urbanistyczna lokalizacji świątyni*, w: *Modliborzycy. Studia z dziejów miejscowości i gminy*, red. D. Szulc, Lublin–Modliborzycy 2014–2015, s. 258–323.

¹¹ Por. M. Gajda-Toczek, *Męskie gimnazja państwowe we Lwowie w latach 1772–1914*, „Acta Universitatis Lodzianensis” 2018, t. 13, s. 349–358.

¹² U. Bzdyra, *Syn ziemi modliborskiej Wincenty Pieńkowski 1786–1863*, „Wieści Gminne” [Modliborzycy] 2009, nr 14, s. 24.

Jako proboszcz bardzo dbał o dzieci i młodzież, zwłaszcza z ubogich rodzin. Jemu zawdzięcza swą karierę edukacyjną pochodzący z Kurowa Szymon Koziejowski, późniejszy kapłan i administrator diecezji lubelskiej¹³. Dbał też o rozwój kultu św. Michała Archanioła, patrona parafii kurowskiej. Jeszcze w latach 60. XIX stulecia urządzano z Lublina pielgrzymki, najczęściej piesze, na odpust ku czci tego świętego¹⁴.

Ksiądz Wincenty zasłynął nie tylko jako organizator szkolnictwa. W 1825 r. został sędzią pokoju powiatu kazimierskiego. Przewodniczył jako marszałek na zgromadzeniu gminnym obwodu lubelskiego.

W 1829 r. awansował na kanonika honorowego Katedry Lubelskiej. W roku 1837 został kanonikiem gremialnym, następnie prałatem dziekanem kapituły katedralnej lubelskiej. Funkcję w lubelskim konsystorzu (kuri) pełnił od 1830 r.: najpierw jako surogat (sędzia duchowny), potem jako oficjał generalny.

W roku 1845 – po śmierci administratora diecezji sufragana Mateusza Wójcickiego – ks. Pieńkowski został wikariuszem kapitulnym, a rok później administratorem diecezji lubelskiej. Na konsystorzu w dniu 27 września 1853 r. papież Pius IX mianował go biskupem wakującej od 14 lat diecezji lubelskiej¹⁵. Sakrę biskupią otrzymał w Petersburgu. Wkrótce po tym, 8 października 1853 r., odbył ingres do Katedry Lubelskiej. Kronikarz tego wydarzenia relacjonował: *Tu on w młodych latach zanosił modły do Boga, tu różne obowiązki duchowne sprawował, tutaj, jeszcze niedawno, z towarzyszami hierarchii katedralnej wspólnie dzielił prace; dzisiaj staje na ich czele, obejmuje zwierzchnictwo nad kapłanami, i przewodnictwo na drodze zbawienia całej owczarni Chrystusa diecezji lubelskiej*¹⁶.

W 1862 r. został delegatem apostolskim w drugiej instancji. Kierował diecezją w trudnych warunkach okresu międzypowstaniowego¹⁷. Na początku swej posługi biskupiej wydał (18 listopada 1853 r.) list pasterski, w którym zawarł cały program działalności pastoralnej¹⁸. Drugi list opublikował pięć lat później (17 lutego 1858 r.)¹⁹. W tym ostatnim liście pasterskim ograniczył się głównie do

¹³ M. Bawolska, *Pochodził z Kurowa... Ks. Szymon Koziejowski, prałat, administrator diecezji lubelskiej w latach 1879–1883*, Kurów 2014, s. 7–8.

¹⁴ K. Gregorowicz, *Zarys główniejszych wypadków w województwie lubelskim w r. 1861*, wstęp i oprac. W. Śladkowski, Lublin 1984, s. 85.

¹⁵ „Kurier Warszawski” 1863, nr 272, s. 1367; tamże 1863, nr 273, s. 1375.

¹⁶ W.[Walenty] B.[Baranowski], *Pierwszy uroczysty wstęp J. W. Wincentego Pieńkowskiego, biskupa diecezji lubelskiej, na stolicę biskupią w Lublinie*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” [dalej: „Pam. Rel.-Mor.”] 1853, t. XXV, s. 506–513; toż, F. Stopniak, *Ingres biskupa lubelskiego Wincentego Pieńkowskiego*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej” 1959, nr 7, 8, 9, s. 202–205. Por. N. Żmichowska, *Listy*, t. II, Wrocław 1960, s. 344 i 346.

¹⁷ Por. E. Niebelski, *Nieprzejednani wrogowie Rosji. Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu 1863 roku i na zesłaniu*, Lublin 2008, passim.

¹⁸ *List pasterski Wincentego Pieńkowskiego z Bożej i Stolicy Apostolskiej łaski biskupa lubelskiego z powodu objęcia rządów swej diecezji wydany*, Warszawa 1854; „Pam. Rel.-Mor.” 1854, t. XXVI, s. 401–437. Por. J. Marczewski, *Inauguracyjny list pasterski biskupa Wincentego à Paulo Pieńkowskiego z 1853 roku*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 2006, nr 3, s. 746–769.

¹⁹ *List pasterski JW. Pieńkowskiego, biskupa diecezji lubelskiej*, „Pam. Rel.-Mor.” 1858, t. II, s. 445–456.

wyłożenia nauki Kościoła o właściwym przeżywaniu przez wiernych Wielkiego Postu: *w czystości serca, prawości sumienia i umartwieniu ciała*²⁰.

Jako biskup unikał działalności politycznej. Wobec manifestacji religijno-patriotycznych 1861 r. zachował pewien dystans, choć akcentował swą solidarność ze sprawą narodową. Dnia 6 marca tegoż roku celebrował w Katedrze Lubelskiej uroczyste nabożeństwo żałobne za poległych w Warszawie. Wzięło w nim udział niemal całe miasto. Obecna była też delegacja żydowska z miejscowym rabinem na czele²¹. Wraz z biskupem sandomierskim Józefem Juszyńskim wręczył 25 września Karolowi Lambertowi memoriał biskupów o sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce, podpisany przez arcybiskupa Antoniego Fijałkowskiego i wszystkich biskupów. Pełniący obowiązki namiestnika odmówił jednak jego przyjęcia²². Biskup Pieńkowski nie dopuścił do zamknięcia kościołów w Lublinie, mimo że wywierano na niego silny nacisk, grożąc w podrzucanych pismach *sądem boskim i ludzkim*²³. Sprzeciwiał się nadużywaniu Kościoła dla celów politycznych. Namiestnikowi tłumaczył, że wrzenia rewolucyjne są przede wszystkim rezultatem tłumienia przez władze życia kościelnego w Polsce i „trzydziestoletniego” podrywania autorytetu duchowieństwa²⁴.

Jako biskup lubelski wiele uwagi poświęcał pracy duszpasterskiej. Brał udział w nabożeństwach i szerzył kult Najświętszego Serca Jezusowego na terenie Lublina²⁵ i w innych ośrodkach rozległej diecezji lubelskiej (np. w Hrubieszowie)²⁶.

Ze względu na zły stan zdrowia nie mógł sam podołać licznym obowiązkom, dlatego wyjednał u Stolicy Apostolskiej zgodę na mianowanie ks. Walentego Baranowskiego biskupem pomocniczym lubelskim. Konsekrował go w Katedrze Lubelskiej 13 grudnia 1857 r.

W bardzo trudnym okresie dla Kościoła i dla narodu działał z wielką rozważą i ostrożnością. Udało mu się dokonać renowacji katedry lubelskiej. Urządził też rezydencję biskupią i pomieszczenia dla kurii biskupiej.

Ostatnie miesiące życia były dla biskupa Pieńkowskiego bardzo bolesne. Głęboko przeżył wybuch powstania styczniowego. Nie doczekał jego końca. Jak wielu ludzi o konserwatywnych przekonaniach, wybuch powstania uważał za nieszczęście narodowe.

²⁰ Tamże, s. 445.

²¹ R. Bender, *Manifestacje religijno-patriotyczne w Lublinie w r. 1861*, „Roczniki Humanistyczne” 1958, t. VII, z. 2, s. 304; tenże, *Ludność miejska Lubelskiego w akcji przedpowstaniowej w latach 1861–1862*, Lublin 1961, s. 14, 48; *Ruch rewolucyjny 1861 roku w Królestwie Polskim. Manifestacje na prowincji*, red. S. Kieniewicz i I. Miller, Wrocław 1963, s. 76 i 84; R. Bender, *Chrześcijananie w polskich ruchach demokratycznych XIX stulecia*, Warszawa 1975, s. 217 i 224.

²² J. Komar, *Warszawskie manifestacje patriotyczne 1860–1861*, Warszawa 1970, s. 202.

²³ R. Bender, *Chrześcijananie...*, s. 231.

²⁴ Z. Zieliński, *Pieńkowski Wincenty*, *PSB*, t. XXVI, s. 130; F. Ramotowska, *Rząd carski wobec manifestacji patriotycznych w Królestwie Polskim w latach 1860–1962*, Wrocław 1971, s. 205.

²⁵ *Lublin dnia 4 lipca* [1858 r.], „Pam. Rel.-Mor.” 1858, t. II, s. 331–333.

²⁶ *Diecezja lubelska*, „Pam. Rel.-Mor.” 1858, t. II, s. 444–447.

Zmarł w Lublinie 21 listopada 1863 r. w wieku 87 lat, w 54. roku kapłaństwa, w dziesiątym roku sprawowania rządów diecezją lubelską²⁷.

Był pasterzem gorliwej modlitwy, dobrego serca oraz pracy organicznej, którą prowadził z wielkim poświęceniem i oddaniem. Trumna ze zwłokami biskupa była przez cztery dni wystawiona w jego rezydencji. Tłumy wiernych oddawały szacunek swemu pasterzowi.

Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Lublinie przy ul. Lipowej, obok kaplicy pw. Wszystkich Świętych.

III. CHARAKTERYSTYKA DZIAŁALNOŚCI DUSZPASTERSKIEJ KS. WINCENTEGO PIENKOWSKIEGO

Analiza listów pasterskich bpa Wincentego Pieńkowskiego i pełnionej przez niego misji kapłańskiej prowadzi do kilku wniosków generalnych.

Wychowanie katolickie, kształtując osobowość religijną człowieka, nie wyzbywa się w niczym racjonalizmu. Nie dziwi zatem, że ten gorliwy pasterz diecezji lubelskiej w pedagogii katolickiej wyraźnie stawiał na pierwszym miejscu rozum, inteligencję i prawdę.

Długie doświadczenie duszpasterskie dało mu poznać niemal wszystkie wady, które zarażały społeczeństwo, nie tylko polskie – przyznał to w swym pierwszym liście pasterskim z 18 listopada 1853 r., w którym pisał: *Są ludzie, którzy poczytując się za obrońców wiary, chcieliby religię pod swój sposób widzenia podciągnąć, naciągają wszystko, co się z ich myślą nie zgadza, do wszystkiego się mieszają, gdzie [jest] porządek, ganią ustawy i zwierzchność duchowną*²⁸.

Z wypowiedzi biskupa Pieńkowskiego wynika również, że świat jest zbudowany na zasadzie rozumności i logosu. To Chrystus jest Panem wszechświata. Zwracając się do rodziców i wychowawców, uczył, że Chrystusowy *Kościół jest jedyną szkołą dzieci waszych, nie zamykajcie im drogi do poznania świętych obowiązków, a przez nie i wy sami lepszymi się staniecie*²⁹.

Emocjonalność stawiał na dalszym planie, gdyż człowiek musi być wychowywany do rozumności i prawdy; oczywiście w ścisłym związku ze sferą pozaracjonalną.

Głosił zasadę prymatu osoby ludzkiej w relacjach polityczno-ekonomicznych. Głównym celem pracy jest personalizacja osoby, a przez nią całej wspólnoty ludzkiej. *Praca jest udziałem każdego człowieka [...], chroni od nieprawości i nędzy*³⁰. Nauczanie takie było ważne zwłaszcza w połowie XIX stulecia, kiedy

²⁷ Ks. W. D., *Korespondencja „Przeglądu Katolickiego”*, „Przegląd Katolicki” 1863, nr 47, s. 747.

²⁸ *List pasterski z 1853 r.*, Warszawa 1854, s. 37.

²⁹ Również w swym drugim liście pasterskim z 17 lutego 1858 r. bp Pieńkowski uczył, że Kościół jest jak *czuła i oględna matka, ujarzmia silnych i wytrwałych, pobłaża niedołężnym i słabym*. „Pam. Rel.-Mor.” 1958, t. II, s. 451.

³⁰ *List pasterski z 1853 r.*, tamże, s. 34.

na ziemiach polskich umacniał się kapitalizm. *Dobra doczesne po wszystkie czasy były przedmiotem zabiegów i starań człowieka, wszakże, podobno nigdy tak wyłącznie nie zajmowały umysłów jak dzisiaj*³¹ – zauważał słusznie. Z jego nauczania wynika, że podstawowym celem nauczania Kościoła jest dążenie do dobra wspólnego, które nie przeciwstawia się dobru poszczególnych osób, ponieważ najbardziej przyczynia się do pełnego i gruntownego rozwoju człowieka.

W procesie pedagogizacji narodu wielkie zadania stoją przed kapłanami. Dlatego Wincenty Pieńkowski starał się powiększać przerzedzone kadry duchowieństwa. Podkreślał pracowitość kleru i wiernych, kładł nacisk na umacnianie więzi między nimi. Starał się utrzymywać dobre relacje ze swymi diecezjanami. Oni zaś doceniali jego pasterską gorliwość³². Do podległych sobie księży diecezji lubelskiej apelował: *Macie obowiązek wyższością nauki przyświecać, gorliwie nauczać, wiarę umacniać, religijne uczucia ożywiać, ciemnotę rozpraszać, a przesady wytępić*³³. Łączył treści religijno-moralne ze społecznymi, a także gospodarczymi.

Charakterystyka posługi pasterskiej ks. bpa Wincentego Pieńkowskiego, któremu przyszło pracować w trudnym okresie zaboru rosyjskiego, prowadzi do wniosku, że wiele z bogactwa jego osobistej charyzmy oraz nauczania nie przedawniło się w niczym. Jest aktualne również w dzisiejszych czasach. Był to bowiem *pastor bonus*.

BIBLIOGRAFIA

Baranowski W., *Pierwszy uroczysty wstęp J. W. Wincentego Pieńkowskiego, biskupa diecezji lubelskiej, na stolicę biskupią w Lublinie*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1853, t. XXV.

Bartnik C. S., *Idea polskości*, Radom 2001.

Bawolska M., *Pochodził z Kurowa... Ks. Szymon Koziejowski*, Kurów 2014.

Bender R., *Chrześcijanie w polskich ruchach demokratycznych XIX stulecia*, Warszawa 1975.

Bender R., *Ludność miejska Lubelskiego w akcji przedpowstaniowej w latach 1861–1862*, Lublin 1961.

Bender R., *Manifestacje religijno-patriotyczne w Lublinie w r. 1861*, „Roczniki Humanistyczne” 1958, t. VII, z. 2.

Bliziński W., *Wspomnienia z mego życia i pracy*, red. G. Waliś, Kalisz 2003.

Brzozowski J., *Kościół parafialny w Stupiu*, cz. I i II, „Więści Gminne” [Modliborzyce] 2008, nr 12 i 13.

Bzdyra U., *Syn ziemi modliborskiej Wincenty Pieńkowski 1786–1863*, „Więści Gminne” [Modliborzyce] 2009, nr 14.

³¹ Tamże, s. 27.

³² *Diecezja lubelska*, „Pam. Rel.-Mor.” 1858, t. II, s. 446–447.

³³ *List pasterski z 1853 r.*, tamże, s. 8.

- Diecezja lubelska*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1858, t. II.
- Gajda-Toczek M., *Męskie gimnazja państwowe we Lwowie w latach 1772–1914*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2018, t. 13.
- Galek C., *Myśl pedagogiczna Bolesława Prusa na tle pozytywizmu polskiego*, Zamość 2005.
- Gregorowicz K., *Zarys główniejszych wypadków w województwie lubelskim w r. 1861*, wstęp i oprac. W. Śladkowski, Lublin 1984.
- Janicki W., *Wpływ Kościoła i chrześcijaństwa na kulturę życia społecznego w Polsce*, „Życie i Myśl” 1978, nr 10.
- Kakowski A., *Pamiętnik*, red. T. Krawczuk i R. Świętek, Kraków 2010.
- Komar J., *Warszawskie manifestacje patriotyczne 1860–1861*, Warszawa 1970.
- Ks. W. D., *Korespondencja „Przeglądu Katolickiego”*, „Przegląd Katolicki” 1863, nr 47.
- Kukiel M., *Najnowsza historia Polski*, t. 1: 1864–1914, Londyn 1984.
- „Kurier Warszawski” 1863, nr 272.
- Lublin dnia 4 lipca [1858 r.]*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1858, t. II.
- Marczewski J., *Inauguracyjny list pasterski biskupa Wincentego à Paulo Pieńkowskiego z 1853 roku*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 2006, nr 3.
- „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1863, nr 273.
- Pieńkowski W., *List pasterski JW. Pieńkowskiego, biskupa diecezji lubelskiej*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1858, t. II.
- Pieńkowski W., *List pasterski Wincentego Pieńkowskiego z Bożej i Stolicy Apostolskiej łaski biskupa lubelskiego z powodu objęcia rządów swej diecezji wydany*, Warszawa 1854.
- Pieńkowski W., *toż*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1854, t. XXVI.
- Ramotowska F., *Rząd carski wobec manifestacji patriotycznych w Królestwie Polskim w latach 1860–1962*, Wrocław 1971.
- Ruch rewolucyjny 1861 roku w Królestwie Polskim. Manifestacje na prowincji*, red. S. Kieniewicz i I. Miller, Wrocław 1963.
- Stopniak F., *Ingres biskupa lubelskiego Wincentego Pieńkowskiego*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej” 1959, nr 7, 8, 9.
- Szulc D., Tylus S., *Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa w Modliborzycach*, w: *Modliborzycy. Studia z dziejów miejscowości i gminy*, red. D. Szulc, Lublin–Modliborzycy 2014–2015.
- Walewander E., *Religijność w perspektywie dziejowej. Studia i szkice*, Lublin 1996.
- Walewander E., *Wychowanie chrześcijańskie w nauczaniu i praktyce Kościoła katolickiego na ziemiach polskich w II połowie XIX w.*, wyd. II, Lublin 1996.
- Zieliński Z., *Ogólnopolska działalność metropolity Sługi Bożego Arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, „Studia Lubaczoviensia” 1983, t. I.

Zieliński Z., *Pieńkowski Wincenty, Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVI. Żmichowska N., *Listy*, t. II, Wrocław 1960.

Wincenty Pieńkowski (1786–1863) – Bishop of Lublin, promoter of education
Summary

Wincenty Pieńkowski was born in a noble family in 1786. He attended schools in Zamość and Lviv. After passing his matura exam in 1805, he entered the seminary in Lublin. In 1809, he was ordained to the priesthood.

After six years of pastoral work in Lublin, he was appointed the parish pastor in Kurów in 1815. He had been serving there for 38 years until he became the bishop of the Lublin diocese in 1853. While working as a parish pastor, he took a special care of the local elementary school. He made efforts to gather books and school equipment. In 1837, apart from the elementary school, he founded a craft school which was not only aimed at teaching various crafts, but mainly at the eradication of youth illiteracy. He was also a caring patron of young people. Both the elementary and the craft school owned well-stocked libraries.

At the beginning of his episcopal service on 18 November 1853, he issued a pastoral letter with the whole programme of his pastoral activity. As the bishop of Lublin, he devoted much attention to his work as a priest. He also participated in church services and preached the devotion to the Sacred Heart of Jesus.

Bishop Pieńkowski died in Lublin in 1863. He was a priest known for his fervent prayers, kind heart and organic work, which he performed with great sacrifice and devotion.

The analysis of pastoral letters written by Bishop Pieńkowski and his ministry of a priest leads to several general conclusions. The Catholic upbringing, shaping a person's religious personality, is not devoid, in any respect, of rationality. Not surprisingly, therefore, this zealous pastor of the Lublin diocese clearly gave priority to reason, intelligence and truth in Catholic pedagogy. According to what Bishop Pieńkowski stated, the world is based on the principle of rationality and logos. It is Christ who is the lord of the universe. The bishop put emotionality in the background. People must be educated for rationality and truth, however, in a close connection with the non-rational sphere. He promoted the principle of the primacy of the human person in political and economic relations. The main objective of work is the personalisation of an individual and, by means of it, of the entire human community. The description of the pastoral ministry of Bishop Pieńkowski, who happened to work in a difficult period of Polish history, leads to a conclusion that a major part of his personal charisma and teaching has not become outdated at all and is still valid nowadays. After all, Bishop Wincenty Pieńkowski was a *pastor bonus*.

Keywords: the Church, upbringing, school, devoting one's life to others, homeland.